Насилие: социально-политический анализ / А. В. Дмитриев И. Ю. Залысин. – М.: РОССПЕП, 2000. – 328 с.; **6.** *Карпов Е. Л.* Международный терроризм: особенности его военно-политических объединений / Е. Л. Карпов, Г. А .Морохов, В. А. .Родин // Военная мысль. – 2003. – № 1. – С. 3 – 11; **7.** *Ліпкан В. А*. Тероризм: юридична дефініція та зміст / В. А. Ліпкан // Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / Під ред. А. І. Комарової, Ю. В. Землянського, В. О. Євдокімова та ін. — К., 2000. — Т. 19. — С. 50—86.; **8.** Соколов К. Н. Терроризм – это способ действия в эпоху глобализации / К. Н. Соколов // Независимое военное обозрение. – 2004. – № 34. – 10 – 16 сентября; **9.** *Требин М. П.* Терроризм в XXI веке / М. П. Требин. – Мн. : Харвест, 2003. – С. 9 – 10.

УДК 14: 341.96

Эволюция форм политического терроризма на фоне глобализационных процессов / Кальницкий Э.А. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.5 – 10.

Показано, что динамическое развитие глобализационных процессов, влияет на эволюцию форм политического терроризма. К ключевым относятся: попытки решения политических проблем за счет силового принуждения; рост деструктивного и межцивилизационного характера современного терроризма; активизация политического терроризма в демократических обществах; сращивание терроризма с организованной преступностью; профессионализация терроризма; рост религиозного фактора; применение средств массовой информации; превращение политического терроризма на средство политических провокаций; распространение политтехнологического терроризма; рост военной составляющей терроризма. Отмечено, что цивилизационный кризис создает определены благоприятные условия для возникновения и распространения политического терроризма

Ключевые слова: глобализация, политический терроризм, интеграционные процессы.

UDC 14: 341.96

The evolution of forms of political terrorism against the background of globalization processes / Kalnitsky E.A. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". - 2012. - №43(949). – P. 5- 10.

It is rotined that dynamic development of глобалізаційних processes, influences on the evolution of forms of political terrorism. To key віднесяться: attempts of decision of political problems are due to a power compulsion; growth of destructive and intercivilization character of modern terrorism; activation of political terrorism is in democratic societies; accretion of terrorism is with the organized crime; професіоналізація of terrorism; growth of religious factor; application of mass medias; transformation of political terrorism is on the mean of political provocations; distribution of політтехнологічного terrorism; growth of military constituent of terrorism. It is marked that a civilization crisis creates favourable terms are certain for an origin and distribution of political terrorism

Keywords: globalization, political terrorism, integration processes.

Поступила в редколегию 1.10. 2011

УДК 137

О.О. ДОЛЬСЬКА, докт. філос. наук, проф., НТУ «ХПІ»

СУЧАСНІ КРИТИЧНІ ПОЗИЦІЇ ПРО СВІДОМІСТЬ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗОВАНОГО УАЙТХЕДІЗМУ

Стаття присвячена проблемі функціювання мозку та мисленню с позиції онтології ментальності модернізованого уайтхедізму.

Ключєві слова: свідомість, мислення, мозок, онтологія ментальності, фізікалізм, квантова механіка, модернізований уайтхедизм, філософія органзму, подія.

Актуальність. Захоплення концепціями і проблематикою «інформаційного суспільства» залишило дещо осторонь такий якісний перелом в духовній еволюції, сутність якого полягає в переході від лінійності мислення до нелінійності, у формуванні «нової логіки», у виявленні законів, загальних як для мозку, так і для думки, одним словом у формуванні і переходу до третьої інтелектуальної революції. Для наукового вивчення цього переходу потрібні новий понятійний апарат, нова теорія роботи мислення.

© О.О. ДОЛЬСЬКА, 2012

Ступінь розробленості. Проте освітлення переходів до цих «тонких» механізмів знаходиться в латентній формі і вимагає адекватного виявлення і аналізу. Дослідженню процесів мислення, інтелектуальній складовій інформатизації сучасного суспільства присвячені роботи Артемової Т.В., Бехмана Р., Донських О.А., Єрмакової А.В., Кисельова М.С., Маркова Л.О., Медведєва В.А., Саліна Ю.С., Федорова Б.І., Епштейна М.Н. і ін. Західна соціальна теорія для здійснення цілей аналізу процесів інформатизації і глобалізації переглянула теоретичні передумови, категоріальні структури і підходи (Ю. Хабермас, Ж.-Ф. Бодрійяр, Е. Гідденс, У. Бек, Н. Луман та інші).

Про можливості науки розширювати пізнання мислення свідчать роботи в області соціальних умов функціонування мозку в поєднанні із вивченням функцій мозку. В Новий час мислення як пізнавальний процес грунтувалося на суб'єкт-предметному відношенні. При цьому весь світ предметів розглядався як незалежний і як такий, що протистоїть суб'єкту. Кант, Фіхте і інші користувалися спеціальним терміном «Не-Я». Цим підкреслювалося, що вектор взаємодії направлений від свідомості, тобто від думки до світу. Другий спосіб, за яким мислення пов'язано із світом, припускає зв'язок мислення із мозком як фізіологічною або фізичною проявою. Про мислення, квантову механіку і актуалізації її можливостей у вивченні мислення пише в своїх роботах Р. Пенроуз.

Мета статті. Проблема полягає в наступному. Щоб підійти до таємниці зв'язку мозку і думки, необхідно активізувати наступне питання: яким чином мозок, будучи фізичною структурою, виявляється обов'язковою умовою або підставою породження думки. Для цього необхідне дослідження походження свідомості розглядати в контексті сучасних наукових знахідок не тільки філософії, психологи, але й інших природничонаукових дисциплін. Зокрема, спирається на сучасні знахідки математики і фізики.

Англійський математик Р. Пенроуз, працюючи над проблемою "навчання" комп'ютерів людському мисленню, не тільки дає нам якісь підстави для філософського обгрунтовування відповіді на це питання, але непрямим шляхом формулює підказки для опису цієї складної проблеми. Пенроуз затверджує, що наш інтелект не є чимось окремим від фізичного тіла і йому необхідний фізичний мозок. Будь-які зміни на фізичному рівні «тягнуть» за собою і зміни розуму. Отже, закони, за допомогою яких описують поведінку фізичних об'єктів, повинні враховуватися при описі властивостей мислення.

Учасники обговорення праць Пенроуза Абнер Шимоні і Ненсі Картрайт висувають перед англійським математиком ряд проблем філософського характеру, які, на їх думку, необхідно розглянути в контексті міркувань англійського вченого.

А. Шимоні висуває перед ним наступне положення: квантовомеханічні ідеї якимсь чином співвідносяться із класичною філософською проблемою зв'язку душі і тіла, зокрема з ідеями А. Уайтхеда, до творів якого Пенроуз не звертається. Виникає питання такого характеру: яке місце займає мислення в природі. А. Шимані вважає, що основна ідея Пенроуза про те, що уявні операції містять щось, що є неможливим для будь-якого штучного розуму (тобто будь-якого комп'ютера, створеного людиною), виявляється непов'язаною із припущенням про неалгоритмічний характер математичної діяльності людини.

У філософському підході, заснованому на фізичному описі світу (його звичайно називають фізікалізмом), вироблені різні стратегії дослідження такого явища, як мислення. Існує так звана онтологія фізікалізму [2]. Вона спирається на двохаспектні теорії, в яких психічний досвід розглядається як пов'язаний із специфічними станами мозку. При цьому даний клас станів є настільки «крихким», що його опис не можна одержати прямими фізичними експериментами, унаслідок чого необхідна якась «редукція» психічних і інтелектуальних понять у фізичні.

Шимоні критикує онтологію фізікалізму, висуваючи як основний критичний аргумент те, що у нас немає «ніяких доказів існування якої-небудь ментальності поза високорозвинутими нервовими системами». Пенроуз повністю

згоден в даному підході із Шимоні. Більш того сам Пенроуз пише наступне: «Якщо поняття, зване мисленням, є чимось зовнішнім по відношенню до фізичного тіла, то вчинено незрозуміло, чому всі його атрибути так тісно пов'язані із властивостями фізичного мозку» [1, с. 218]. Другий критичний аргумент проти онтології фізікалізму Шимоні бачить в наявності величезного фактичного матеріалу, який доводить, що самі нервові структури є продуктом еволюції, яка починається з примітивних організмів, позбавлених таких структур. Строго кажучи, якщо справедлива теорія так званої пребіологічної еволюції, то генеалогія нервової системи може бути доведена до неорганічних молекул і атомів (фундаментальна фізика не може, звичайно, приписувати неорганічній речовині на цьому рівні які-небудь властивості, пов'язані із свідомістю).

Шимоні вважає, що робота Пенроуза набагато виграла б, якби вона була б доповнена онтологією менталізму. Цю онтологію, а також термін «філософія організму» він вводить, спираючись на роботи А. Уайтхеда, пропонуючи розглядати свідомість. Шимоні пропонує розглядати свідомість, відштовхуючись від онтології менталізму Уайтхеда.

У філософії Уайтхеда кінцевими сутностями виступають «актуальні події», що є не об'єктами, а є просторово-часовими «квантами» (звично на дуже низькому рівні), що володіють ментальними або психічними характеристиками типу «досвід», «суб'єктивна свідомість» або «схильність». Значення цих понять виводяться з характеристик ментальності вищих рівнів, які ми пізнаємо інтроспективно (шляхом самоаналізу або самоспостереження), проте вкрай приблизній або екстрапольованій формі. Фізичні елементарні частинки, які Уайтхед розглядав як тимчасовий ланцюжок подій, можуть бути в цій схемі майже точно описані поняттями звичної фізики, оскільки «життєвий досвід» частинок є вкрай мізерним, смутним, одноманітним і монотонним. Проте навіть при описі таких частинок невелика частина інформації все ж таки втрачається, оскільки «поняття фізичної енергії, що є основою сучасної фізики, повинне розглядатися лише як частина загальнішого поняття складової або складної енергії (емоційної і цілеспрямованої і здібної до кінцевого синтезу в суб'єктивній формі), яка і проявляє себе в кожній завершеній події» [3].

Еволюція високорозвинутих співтовариств таких «подій» дозволяє примітивним зачаткам розуму розвиватися, перетворюючись на інтенсивний, злагоджений і повністю усвідомлюючий себе розум. Неорганічна матерія продовжує функціонувати незалежним чином і усередині живих організмів. Здається, що саме за рахунок координації таких функцій і зовнішнього прояву внутрішніх завершених подій досягається спостережувана розумна поведінка живих організмів [3].

Шимоні підкреслює, що, висуваючи свою онтологію ментальності, Уайтхед хотів подолати «біфуркацію природи», її розщеплювання на позбавлений думки і значення світ фізики і усвідомлюючий себе світ високорозвинутих рівнів матерії. Відповідно до його теорії протоментальність на нижчих рівнях прагне за допомогою будь-яких «подій» проявити себе і подолати жахливу прірву між рівнями [1, с. 146].

Шимоні пропонує ідеї квантової фізики використовувати при вивченні питання про походження свідомості. Одна із основних ідей квантової механіки полягає в тому, що комплексний стан системи (яке відповідає її максимально повному опису) не вичерпується списком реальних (актуальних) характеристик системи, але включає її деякі потенційні можливості і характеристики. Тобто об'єктивна невизначеність, об'єктивна випадковість і об'єктивна вірогідність є відмітними особливостями квантового стану і примушують розглядати його як набір потенційних можливостей. Ще однією важливою особливістю квантової механіки виступає наявність заплутаності.

Шимоні ставить питання: яким чином модернізований уайтхедізм може бути пов'язаний із ідеями Пенроуза про квантовий стан систем багатьох тіл. В модернізованому уайтхедізмі, на думку Шимоні, враховуються потенційні можливості і заплутаність квантових станів досить своєрідним шляхом. Перший стан розглядається як «засіб», що дозволяє подолати «прірву» між світом матерії (кванти першого стану «володіють» тільки зачатками свідомості,

протоментальністю) і світом високорозвинутої свідомості. Навіть крупні організми із складним мозком можуть не володіти свідомістю, тому перехід між свідомістю і несвідомістю повинен розглядатися не як онтологічний перехід, а як зміна стану, при якому здійснюється перетворення властивостей від визначеності до невизначеності, і навпаки. У разі простої системи (типу електронна) такий перехід можна розглядати як трансформацію «повної невизначеності» в «слабке мерехтіння розуму» [1, с. 148].

Шимоні упевнений: в своїх теоріях Пенроуз не використовує (ненавмисно) одну з найважливіших ідей модернізованого уайтхедізму. Конкретність останньої полягає в припущенні про те, що ментальність є онтологічно фундаментальною властивістю Всесвіту. На думку Шимоні, підхід Пенроуза підозріло нагадує квантову версію фізікалізму, в якій розумові здібності розглядаються як структурні властивості станів мозку або як обчислювальні програми нейронних ансамблів. Пенроуз вводить нові інгредієнти в програму фізичного (або фізікалістського) обгрунтовування ментальності, а саме: великомасштабну квантову когеренцію і можливу модифікацію квантової динаміки, для обліку редукції суперпозицій.

Тут же Шимоні підкреслює, що запропонована Уайтхедом філософія організму насправді є принципово нефізікалістською, оскільки в ній ментальні властивості приписуються всім (навіть самим елементарним) об’єктам Всесвіту. Як слідство, така позиція значно розширить і збагатить можливості фізичного опису подібних об’єктів. Він стверджує, що в модернізованій версії уайтхедізму квантова механіка використовується не як «сурогатна» база обгрунтовування онтології ментальності, а як якийсь інтелектуальний інструмент, що дозволяє розглядати всю гамму проявів ментальності, від повної несвідомості елементарних частинок до розвиненої свідомості вищих організмів.

Суперечність позицій може бути сформульована і іншим чином. Квантова теорія містить в собі якийсь набір понять (таких, як стан, спостережувана величина, суперпозиція, вірогідність переходу і заплутаність станів), які не враховують, або не пересікаються із понятійним рядом онтології ментальності.

Модернізований уайтхедізм використовує апарат квантової теорії для онтології, яка враховує ментальність *ab initio {лат.* – із самого початку). Тому такий модернізований уайтхедізм виглядає початковою, імпресіоністською концепцією, призначеною для чисто теоретичних міркувань. Він також може виступати основою для експериментальної перевірки тверджень, які стануть основоположними для майбутньої, загальнішої теорії. Найважливішою перевагою уайтхедізму перед усіма іншими формами фізікалізму є те, що ментальність первинна і не «виводиться» з інших понять [1, с. 152].

Критичний аналіз робіт Р. Пенгроуза з боку Абнера Шимоні, не залишився без уваги з боку самого Роджера Пенроуза, який вважає, що підхід «квантової фізики дозволить зрозуміти, якого роду фізика зможе в майбутньому пояснити феномен свідомості» [1, с. 171]. Він повністю згоден із Шимоні про необхідність звернутися до “модернізованого уайтхенізму” при вирішенні проблеми свідомості. Теза про те, що розум є онтологічно фундаментальною властивістю Всесвіту, повністю співпадає з його власною позицією [1, с. 150]. Проте він вважає, що протоментальність готує нам безліч пасток, тому відноситися до цього терміну і феномену необхідно обережно.

Аналізуючи критичні зауваження Ненсі Картрайт про те, що, займаючись проблемою свідомості необхідно підключити до розробок біологічного характеру знахідки всіх сучасних природничонаукових дисциплін, Р. Пенроуз згоден з нею і з її тезою про спроби пояснити свідомість тільки біологічним шляхом приводить до обмежених результатів. Свідомість необхідна пояснювати засобами, які надає фізика, а це вже вимагає революційних відкриттів в самій фізиці. Р. Пенроуз пропонує шукати структури мозку, які володіють деякими вельми специфічними фізичними властивостями. Він вважає – потрібна програма, в рамках якої фізики можуть шукати особливі структури, здатні зберігати і надійно «екранувати» крупні об’ємні квантові стани достатньо довго, принаймні, в перебігу часток секунд

із тим, щоб «пов'язані з цими станами квантові «заплутаності» могли розповсюджуватися по великих ділянках мозку, охоплюючи десятки тисяч нейронів» [1, с 174].

Висновок. Сучасні знахідки і відкриття в квантовій механіці відкривають нові можливості для того, щоб, озброївшись поняттями нового покоління, заглянути за завісу таємниці походження свідомості.

Список літератури: **1.***Пенроуз Р., Шимони А., Картрайт Н., Хогинс С.* Большое, малое и человеческий разум // Пенроуз Р, Шимони А., Картрайт Н., Хогинс С. / [Пер. с англ.[. – М. : Мир, 2004. – 289 с. **2.***Block Ned.* Readings in Philosophy of Psychology, Volume 1, Parts 2 and 3 // Ned Block. – N.Y., London : Harvard University Press, Cambridge, MA, 1980. – 307 p. **3**.*Whitehead A. N.* Adventures of Ideas // A. N. Whitehead. – N.Y. : Free Press, 1967. – 312 p.

УДК 137

Современные критические позиции о сознании в контексте модернизированного уайтхедизма / Дольская О.А. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Философия. – Харков: НТУ «ХПИ». – 2012. – №43(949). – С.10 – 14.

Статья посвящена проблеме функционирования мозга и мышления в контексте онтологии ментальности модернизированного уайтхедизма.

Ключевые слова: сознание, мышление, мозг, онтология ментальности, физикализм, квантовая физика, модернизированный уайтхедизм, философия организма, событие.

UDC 167

Contemporary critical positions of consciousness in the context of the modernized uaythedizm / Dolskaya OA // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. – Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 10 – 14.

The article is devoted to the problem of functioning of brain and thought, based on ontology of mentality of modernized uaytkhedyzma.

Keywords: consciousness, thought, brain, ontology of mentality, fyzykalyzm, quantum physics, modernized uaytkhedyzm, philosophy of organism, event.

Поступила в редколегию 1.10. 2011

УДК 130. 2 : 141. 32

О.Н. ГОРОДЫСКАЯ, канд. филос. наук, доц., НТУ «ХПИ»

ОСОБЕННОСТИ ЧАСТНОГО ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ В СИТУАЦИИ ПОСТМОДЕРНА: ПОПЫТКА ОСМЫСЛЕНИЯ

В статье рассмотрена возможность философского осмысления проблемы индивидуального бытия человека на современном этапе развития культуры. Выявлены некоторые варианты человеческой экзистенции, а также определены и сравнены некоторые стратегии построения человеком свого бытия, его осмысления и перспектив. Особенное внимание было уделено концепции Делёза о «поверхностном» характере современного философствования и его близости к мифологическому типу освоения бытия.

Ключевые слова: план имманенции, современная культура, миф, экзистенция, частное философствование.

Сущностным определением современного состояния культуры, которое именуется постмодерн, является радикальная неопределенность не только какого-либо вида человеческой деятельности, а всех самосвидетельств сознания, что естественным образом приводит к тенденции: «мышление без опоры и границ» [4, с.51]. Это состояние современности явилось следствием долгого отказа от традиционного способа существования культуры, отказа в пользу «объективной реальности», следствием чего стало за-бытие истины самого бытия. Способ существования человека в традиционных культурах – самоустранение, самопотеря, высвечивающие Неизбывное. Так восточный мудрец отличается от европейского философа: он не имеет собственной «системы мысли», он полностью прозрачен, и «сквозь него просвечивает жизнь народная и вселенская» [4, с.55]. Именно к такому типу самоосмысления